

Цвик А.В.,

Національний університет "Острозька академія"

ЛЕКСИЧНА І СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА АНГЛІЙСЬКИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ-ВИБАЧЕНЬ

Для розвитку соціально адаптованої особистості важливе значення має знання історії культури, важливою складовою частиною якої є культура мови. Як характеристика розвинутої соціально адаптованої особистості, культура мови пов'язана з поняттям етикету. Мовленнєвий етикет – це система стійких формул спілкування, які використовуються для встановлення мовленнєвого контакту співрозмовників, підтримання спілкування у обраній тональності відповідно до соціальних ролей та рольових позицій стосовно один одного, взаємних відносин в офіційній та неофіційній ситуації [4:97]. Багаторазова повторюваність етикетних ситуацій – привітання, звертання, знайомства, запрошення, подяки, компліменту, вибачення, прощання – сприяла тому, що для кожної з них виробились відповідні мовні стереотипи, які використовуються для маніфестації мовних стосунків.

Ми розглядаємо функціональні якості висловлювань-вибачень, у яких не однаково виражені складники етико-психологічного змісту. Так, очевидно, що стереотипні мовленнєво-етикетні висловлювання-вибачення *Excuse me* (при зверненні) та *I'm sorry* (у ролі ретроспективної реакції на вияви невдоволення співрозмовника) реалізують лише функцію підтримання позитивної тональності спілкування.

Різні типи висловлювань реалізуються у різноманітних семан-

тичних структурах. А. Вежбицька вважає, що, якщо певні прагматичні міркування виступають в інтегральній, хоча й імпліцитній, частині висловлення, то вони повинні бути включені до його “семантичної рамки” [3:263]. Пропонується тлумачити прагматичне наповнення висловлювань-вибачень таким чином: “Знаючи, що я був / була причиною того, що з тобою трапалося дещо погане, бажаючи зробити так, щоб ти мені вибачив, я говорю: я шкодую, що вчинив так” [3:260]. У мовленнєвих актах вибачення на перший план виходить не їх спільне семантичне, а прагматичне значення.

Висловлювання-вибачення можуть бути досить різноманітними за своєю структурою. За формою та семантикою основних способів вираження висловлювання-вибачення можна поділити на: власне директивні, що зберігають форму наказового способу: *Excuse me, forgive me, pardon me*; реквестивно-констатуючі: *I beg your pardon, I apologize*; власне констатуючі, що є більш зорієнтованими на інформацію про стан мовця: *I'm sorry*.

Проте в англійському діалогічному мовленні домінуючу позицію серед висловлювань-вибачень займають власне констатуючі вибачення, що засвідчують дані ряду досліджень [1:34]. З'ясовано, що формула *I'm sorry* домінує серед усіх інших реалізацій синонімічного ряду (63% або близько 2/3 від досліджених уживань), а її еліптичний варіант *Sorry* є другим за вживаністю (20% або 1/5 від досліджених уживань) [6:657]. Із наведеної інформації випливає, що домінування вираження жалю в англійських висловлюваннях-вибаченнях є причиною того, що класична теорія мовленнєвих актів визначає неодмінний прояв саме цієї емоції у вибаченнях [6:705].

У лексико-синтаксичній структурі вибачень переважають так звані інтенсифікатори висловлювань (лексико-морфологічні, синтаксичні), які сприяють підвищенню їх експресивності [2:42]. У ролі засобів створення інтенсивності висловлювань-вибачень вживаються такі лексико-морфологічні засоби як підсилювальні частки, прислівникові кваліфікатори й емоційні вигуки (*so, very; awfully, terribly, dreadfully, really; oh, oh my God, oh no, geez, oops*). Серед синтаксичних засобів інтенсифікації ілюктивної сили вибачень спостерігаються паралельні конструкції, наприклад:

– *Linda, where are those cookies I baked yesterday?*

– *Oh, I'm sorry, Bob. I was really hungry.*

– *Oh, I was really looking forward to eating them!*

– *Oh, I know... I'm sorry, Bob, but you know, when I tasted the first cookie it was so good I couldn't help eating all of them* (7; Book 2, Unit 6).

У наведеному діалозі ефект вибачення підсилюється паралелізмом репліки “*I’m sorry, Bob*” та поширеним реченням, що містить пояснення причин завданої образи (дружина визнає, що з’їла печиво з двох причин: тому, що зголодніла і тому, що печиво виявилося надзвичайно смачним).

Ілокутивний намір висловлень-вибачень реалізується певною кількістю “мовленневих стратегій”, що трактуються дослідниками як свідомий вибір мовцями певних груп лексико-семантичних структур при донесенні свого комунікативного наміру. Виділяються експліцитні й імпліцитні мовленнєві стратегії вибачення (apology verbal strategies).

У межах досліджуваних висловлень експліцитність розглядається як відкрита лексико-граматична маркованість вираження жалю, що передається за допомогою типових для англійської мови структур. Основна експліцитна мовленнева стратегія включає стереотипні засоби вибачення – прямі мовленнєві акти, які виражають ілокутивну силу висловлень-вибачень (illocutionary force indicating device – IFID). Мовознавець Б. Фрейзер [5:20] вважає, що до неї входять три лексико-семантичні структури:

Висловлення жалю: **I’m sorry...**

Sorry to interrupt you, darling, but I think the baby is crying (7;15, 44);

Запропонування своїх вибачень: **I apologize for..., I offer my apology for...**

“Accept my apologies”. *He took off his polo shirt and folded it up. “You can have this with my most profound apologies”* (8; 6, 164);

Прохання про вибачення: **Excuse me..., Forgive me..., Pardon me.**

“Excuse me”, she said. “I’m so tired. All this holiday stuff has me aggravated” (8; 4, 145);

“I hope you’ll forgive me for not typing my paper, Professor. I’m afraid I don’t own a type-writer” (7; 17, 167);

– Oh, I beg your pardon. I didn’t know this seat was occupied. I’ll move(7; 17, 166).

Крім основної існують стратегії імпліцитного вираження вибачення, які можуть вживатися як у контактному положенні з основною, таким чином доповнюючи її, так і окремо. В останньому випадку висловлювання жалю та прохання про вибачення лише маються на увазі і повинні бути зрозумілі співрозмовником із контексту. До мовленневих стратегій імпліцитного вираження жалю відносяться:

1) пояснення причин завданої слухачеві шкоди (найчастіше та-

кими причинами виступають будь-які зовнішні пом'якшуючі обставини, причини порушення психологічної гармонії між комунікантами):

An airport officer: I'm awfully sorry, sir. There has been a slight problem. I'm afraid the 11.30 flight is fully booked.

Man: It can't be. We're not late. It's only 10.30. There's at least an hour before the flight is due to leave.

An airport officer: I realize that, sir, but there's a problem with the computer and the flight's been overbooked. I really do apologize (7; 2, Unit 38).

2) прийняття мовцем відповідальності за образу, завдану слухачеві. Цю мовленнєву стратегію відбито у різних семантичних моделях. До них, насамперед, належать: Експліцитне самозасудження (*That was my mistake*); вираження відсутності наміру образити (*"I didn't mean to give you that impression"*) (8; 7, 238); визнання мовцем своєї незграбності:

– Good afternoon, Sharon. Late again?

– Oh, yes. I'm ever so sorry. I couldn't find a parking place (7; 8, Unit 31);

3) пропонування компенсації або залагодження негативних наслідків своєї дії:

Oh, dear! I'm sorry. I'll just see if I've got another pair for you (7; 15, 44).

4) обіцянка про утримання від майбутніх помилок з боку мовця:
Well, I really do apologize. I'll try to be quieter from now on (7; 17, 168).

Отже, при вибаченні мовці підсвідомо звертаються до обмеженої кількості прагматичних мовленнєвих стратегій, вибір і остаточна лінгвістична реалізація яких контекстуально детерміновані. Контекстуальна зумовленість вибору мовленнєвих стратегій вибачення проявляється в тому, що їхня кількість, застосована одночасно під час вибачення, залежить від відносного положення статусу винуватця мовця до статусу ображеного адресата (чим нижчий соціальний статус мовця, тим більша кількість мовленнєвих стратегій, актуалізованих при вибаченні) і від усвідомлення мовцем ступеня тяжкості завданої ним образи.

Література:

1. Боцманова Н., Тимченко Э. Просодия извинения (экпер.-фонет. исследование) // Фонетика и психология речи: Сб. науч. тр. – Иваново: Ивановский гос. ун-т, 1980. – 210 с.

2. Васильев Л.М. К вопросу об экспрессивности и экспрессивных средствах // Славянский филологический сборник. – 1962. – Вып. 9а. – 118 с.
3. Вежбицка А. Речевые акты: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – 275 с.
4. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування . – Львів: В-во “СПОЛОМ”, 2001. – 223 с.
5. Fraser B. On Apologizing // Conversational Routine. – The Hague – Paris: Mouton, 1981. – 273 p.
6. Suszczyńska M. Apologizing in English, Polish and Hungarian: Different languages, different strategies // Journal of Pragmatics. – 1999. – Vol. 31, №8. – 1064 p.
7. Abbs B., Freebairn I. Blueprint Intermediate. – L.: Longman, 1998. – 128 p.
8. Abbs B., Freebairn I. Blueprint Upperintermediate. – L.: Longman, 1993. – 128 p.